

Banklarning iqtisodiyotdagi roli*Abdiraxmonov Anvarbek Akbar o'g'li**Qarshi muhandislik iqtisodiyot instituti 3-kurs talabasi*Abduraxmonov8504@gmail.com**Annotatsiya.**

Banklarning mohiyati va funksiyalari, shuningdek, bajaradigan operatsiyalari va ko'rsatadigan xizmatlari ularning iqtisodiyotdagi rolini belgilab beradi. Banklarning iqtisodiyotdagi roli deganda asosiy e'tiborni ularning vujudga kelish omillari, rivojlanish jarayonlari va bajaradigan operatsiyalariga qaratish lozim. Banklarning roli ularning funksiyalari kabi ma'lum darajadagi xususiyatlarga egadir. Banklar mulkiy jihatdan qanday shaklda tashkil topgan bo'lishidan qat'iy iqtisodiyotda umum ahamiyatga ega bo'lgan operatsiyalarni bajaradi. Shu bois ham banklar qanday mulkiy shaklda yoki ixtisoslikda tashkil topgan bo'lishidan qat'iy nazarda, ular iqtisodiyotda alohida ahamiyat kasb etadi.

Banklarning iqtisodiyotdagi roli xususida so'z ketganda, dastlab jamiyatda ularning bajaradigan operatsiyalarini zarurligi va turlari, shuningdek, xo'jalik yurituvchi subyektlar va aholining ularga bo'lgan ehtiyoji doirasida so'z yuritish maqsadga muvofiq. Bularning barchasi banklarning iqtisodiyotdagi ahamiyatini anglatadi.

Kalit so'zlar: bank sektori, tadbirkorlik faoliyati, xususiy sektor, passiv operatsiyalar, davlat banklari, pul-kredit siyosati, markaziy banklar, mulkiy shakli, iqtisodiyot, tijorat banklarining funksiyalari, aktiv operatsiyalar, ssuda kapitali, korxonalar mablag'lari, xo'jalik yurituvchi subyektlar.

Asosiy qism.

Bank - bu moliyaviy muassasa bo'lib, jamiyatdagi vaqtinchalik bo'sh pul mablag'larini tegishli shartlar bilan jalb etib, ushbu mablag'larga ehtiyoji mavjud bo'lgan yuridik va jismoniy shaxslarga qaytarishlik, muddatlilik, to'lovlilik va ta'minlanganlik asosida kredit beradigan va ular uchun turli vositachilik xizmatlarini ko'rsatuvchi tijorat tashkilotidir.

Boshqa bir adabiyotda, bank - tadbirkorlik faoliyatining o'ziga xos turi bo'lib, uning faoliyati ssuda kapitalining harakati, ya'ni ularni jalb qilish va joylashtirilishi bilan bevosita bog'liqdir, degan fikr ilgari suriladi.

Bankir ssuda kapitalistidan farqli o'laroq, turli ko'rinishdagi xizmatlarni taklif etadi va pul aylanmasini tashkil qiladi. Ssuda kapitalisti ishlab chiqarishni o'z kapitali hisobidan moliyalashtirsa, bankir ushbu jarayonni chetdan jalb qilingan begona shaxslarning mablag'lari hisobidan amalga oshiradi.

Albatta, banklarning iqtisodiyotdagi ahamiyati juda ko'pqirrali bo'lib, ularning asosiylari quyidagilardan iborat:

- ✚ jamiyatdagi vaqtinchalik bo'sh pul mablag'larni tegishli shartlar asosida o'ziga jalb etadi;
- ✚ qo'shimcha moliyaviy mablag'larga ehtiyoji mavjud xo'jalik yurituvchi subyektlar va aholiga qaytarishlik, to'lovlilik, muddatlilik va ta'minlanganlik asosida mablag'lar beradi;
- ✚ milliy valyutaning emissiyasini tashkil etadi va uning barqarorligini ta'minlash doirasida pul-kredit siyosatini amalga oshiradi;
- ✚ pul aylanmasini tashkil etadi va uning tartibini belgilaydi;
- ✚ iqtisodiy munosabatlarga kirishuvchi subyektlar o'rtasida hisob-kitob va to'lovlarni amalga oshirishda vositachilik qiladi;

✚ bozor ishtirokchilariga turli darajadagi komission va maslahat xizmatlarini amalga oshiradi;

✚ aholiga va mijozlarga trast va depozitar xizmatlarini taklif etadi.

Banklarning iqtisodiyotdagi rolining asosiy jihatlaridan biri, jamiyatdagi vaqtinchalik bo'sh pul mablag'larini jamg'arish asosida ularni iqtisodiyotning tegishli tarmoqlariga qayta taqsimlashda namoyon bo'ladi. Ma'lumki, jamiyatda faoliyat yurituvchi xo'jalik subyektlarining asosiy maqsadi iqtisodiy foyda olishga qaratilgan. Shu bilan birga, ishlab chiqarish jarayoni turli tarmoqda turlicha bo'lganligi bois, ma'lum davrda ayrim xo'jalik yurituvchi subyektlarda ishlab chiqarish jarayonini rivojlantirish uchun qo'shimcha moliyaviy mablag'larga ehtiyoj tug'lsa, ayrimlarida aksincha. Iqtisodiyot tarmoqlarida ishlab chiqarish siklining turli tumanligi (qishloq xo'jaligi, qayta ishlovchi korxonalar, qurilish sanoati va boshqalar) sababli, moliyaviy mablag'lar vaqtinchalik ishlab chiqarish jarayonidan chetlashtiriladi. Bu jarayonda bir tomondan bir guruh iqtisodiyot tarmoqlarida qo'shimcha moliyaviy mablag'larga nisbatan qo'shimcha ehtiyojni keltirib chiqarsa, iqtisodiyotning boshqa tarmoqlarida mablag'larning ishlab chiqarishdan chetlashishini keltirib chiqaradi.

Bu ikki tomonning iqtisodiy manfaatlarini birlashtiruvchi moliyaviy tashkilot sifatida banklar maydonga chiqadi. Birinchi guruh iqtisodiyot tarmoqlarining vaqtinchalik bo'sh pul mablag'larini tegishli shartlar asosida jalb etib, ushbu mablag'larga ehtiyoji bo'lgan ikkinchi guruh iqtisodiyot tarmoqlariga, ya'ni qo'shimcha moliyaviy resurslarga ehtiyoj sezgan xo'jalik subyektlariga qayta taqsimlab beradi.

Bizningcha, ushbu munosabatlarni bankdan bo'lak birorta moliyaviy tashkilot samarali va tez hal eta olmaydi. Banklarning ushbu o'ziga xos jihati iqtisodiyotdagi rolini belgilaydi.

Banklarning iqtisodiyotda bajaradigan yana bir o'ziga xos xususiyatlaridan biri, bu ularning xo'jalik yurituvchi subyektlar, aholi va davlat tashkilotlari o'rtasida amalga oshiriladigan hisob-kitoblarni tashkil etishi va ularning ustidan tegishli nazorat ishlarini amalga oshirish hisoblanadi. Ma'lumki, bozor iqtisodiyoti sharoitida xo'jalik yurituvchi subyektlari, jismoniy shaxslar o'rtasida har kuni bir necha yuz minglab pul o'tkazmalari amalga oshiriladi.

Bularning barchasi banklar tomonidan amalga oshiriladi va tartibga solib turiladi.

Banklarning iqtisodiyotdagi rolini yuqori yoki pastligiga omillar ta'sir qiladi. Ularning asosiylari qator quyidagilardan iborat:

A. Aholi va mijozlarning banklarga bo'lgan ishonchining mustahkamligi. Xalqaro bank amaliyoti va mustaqillikdan keyin bosib o'tilgan qisqa davrda yig'ilgan tajribalarning natijalari shuni ko'rsatmoqdaki, bozor iqtisodiyotining asosiy o'zagi asosan o'zaro ishonch va halollikka tayanadi. Agar mazkur holatni aholi va mijozlarning banklarga bo'lgan ishonchi yo'qolishi bilan bog'lab ko'radigan bo'lsak, banklarga nisbatan ishonch yo'qolishi oqibatida ularning jamiyatdagi rolini pasayishiga olib keladi.

Aholi va mijozlarning banklarga bo'lgan ishonchining zaifligiga quyidagilar sabab bo'lishi mumkin:

- ❖ banklarning mijozlar oldidagi majburiyatlarini o'z vaqtida bajarmasa;
- ❖ aholi va mijozlarning kreditga, ayniqsa naqd pulga bo'lgan talabi to'liq va o'z vaqtida qondirilmasa;
- ❖ mijozlarning hisobvaraqlari bo'yicha mablag'lar qoldig'i va aylanmalari haqida bank siri ta'minlanmasa;
- ❖ mijozlarning pul o'tkazmalarini istalgan paytda va zarur miqdorda tegishli manzilga o'tkazilmasa;

❖ bankda omonatlarni saqlashning iqtisodiy manfaatdorligi pasayib ketishi va boshqalar.

B. Mamlakatda qonun ustuvorligini ta'minlash va bozor mexanizmlari samaradorligini oshirish lozim. Tijorat banklarining xo'jalik subyektlariga kreditlarni berishda, mijozlarning naqd pullarga bolgan talabini qondirish dolzarb masalalardan hisoblanadi. Bularning barchasi banklarning iqtisodiyotdagi rolini yanada oshirish lozimligidan dalolat beradi.

Banklarning iqtisodiyotdagi rolini oshishi yoki pasayishiga nafaqat ularning say-harakatlari, balki milliy iqtisodiyotning va darajasi rivojlanganlik raqobatbardoshligi bevosita ta'sir qiladi. Chunki, banklar milliy iqtisodiyotdan ajralgan holda, alohida subyekt sifatida samarali faoliyat yuritishi mumkin emas. Masalan, banklarning asosiy faoliyat turlaridan biri muomalaga pulni emissiya qilishini oladigan bo'lsak, muomalaga emissiya qilingan pul massasi tovar massasi bilan ta'minlangan bo'lishi lozim. Aks holda, milliy valyutaning inflyatsiya darajasi oshishi bilan birga, uning sotib olish qobiliyati pasayib ketadi. Demak, muomalaga emissiya qilingan pullar tegishli tovar massasi bilan ta'minlangan bo'lishi lozim. Bu o'z navbatida iqtisodiyotda ishlab chiqarish va tovarlar aylanmasi samaradorligi ta'minlanganligini talab etadi.

Demak, iqtisodiyotda tovar massasi va pul massasi o'rtasidagi muvozanatlikning ta'minlanishi, birinchidan, bankning iqtisodiyotdagi rolini oshirsa, ikkinchidan, milliy iqtisodiyotning samaradorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Biroq, bu muvozanatlikni ta'minlanishiga qator obyektiv va subyektiv omillar ta'sir qiladi.

Masalan, 90-yillarning oxirlarida Rossiyada, shuningdek, qator sobiq ittifoq respublikalarida, shu jumladan malakatimizda ham pullarni muomalaga chiqarish hajmi ishlab chiqarish hajmidan sezilarli darajada pasayib ketdi. Buning natijasida ishlab chiqarish jarayonida uzilishlarni vujudga kelishiga, shuningdek, xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasida debitor kreditor summalari miqdorining sezilarli darajada oshib ketishiga olib keldi.

Banklarning mamlakat iqtisodiyotiga ta'sirini, ya'ni ularning rolini real sektorni kreditlash munosabatlari misolida ham ko'rishimiz mumkin. Mamlakat real sektori ishtirokchilari bank kreditiga nisbatan doimiy ravishda ehtiyoji mavjud bo'lib, ushbu ehtiyoj ayniqsa, iqtisodiy inqiroz sharoitida ortib ketadi. Inqiroz sharoitida iste'mol tovarlarga nisbatan talabning hamda tovar va xizmatlar bahosining pasayishi, davlat buyurtmalari hajmining qisqarishi, debitorlarning to'lovga layoqatsizligi korxonalarda qo'shimcha moliyaviy resurslarga bo'lgan kuchli talabni paydo bo'lishiga sabab bo'ladi. Albatta, ushbu talab to'lig'icha banklarning kreditlari hisobidan qondirilishi, birinchidan, maqsadga muvofiq emas. Ikkinchidan, banklarda iqtisodiy inqiroz sharoitida ushbu ehtiyojni qondirish uchun yetarli moliyaviy resurslarning taqchilligi paydo bo'ladi.

Bundan tashqari, eng muhimi banklar tomonidan berilgan kreditlarning to'liq qaytmaslik xavfi, ya'ni kredit riski vujudga keladi. Shu bois, iqtisodiy inqiroz sharoitida banklarning kreditiga talab yuqori bolsada, banklar kredit quyilmalari hajmini oshirishga moyillik sezishmaydi. Bu banklarning iqtisodiyotdagi rolini pasayishiga emas, balki banklar ham tijorat muassasa sifatida asosiy e'tiborini iqtisodiy manfaatdorlik olishga qaratishini, eng muhimi banklar risk asosida kredit sifatida beradigan mablag'lari o'z mablag'lari emas, balki chetdan jalb qilingan boshqa shaxslarning mablag'lari hisobiga faoliyat yuritayotganligini unutmaslik lozim.

Xulosa.

Xulosa o'rnida ta'kidlash mumkinki, banklarning iqtisodiyotdagi roli nafaqat banklarning o'ziga, balki milliy iqtisodiyotning rivoji va raqobatbardoshligiga bevosita bog'liq. O'z navbatida, iqtisodiyotning rivojlanishi va raqobatbardoshligi mamlakatda barqaror va samarali bank tizimining tashkil etilganligi bilan bevosita bog'liqdir. Bir so'z bilan aytganda, banklar va milliy iqtisodiyot bir-biridan ayri holda rivojlanishining imkoniyati mavjud emas. Ular biri-birini to'ldirgan holda, bir-biriga o'zaro hamohang tarzda rivojlanib va takomillashib boradigan iqtisodiy-moliyaviy subyektlar hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdiraxmonov, A.A. (2024). Importance of Digital Economy in Global Economy. BEST JOURNAL OF INNOVATION IN SCIENCE, RESEARCH AND DEVELOPMENT ISSN: 2835-3579 Volume:03 Issue: 7 |2024 54-59 pages.

2. Abdiraxmonov, A.A. (2024). MONETARY POLICY: HOW CENTRAL BANKS REGULATE THE ECONOMY Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences (E) ISSN: 2181-1784 4(6), June, 2024 Research BIB / Index Copernicus www.oriens.uz.

3. Rashidov, R., Turobov, Sh., Dustova, M., & Azamatova, G. (2020). The Crisis Conditions And The Ways Of Solving Them. International Journal of Advanced Science and Technology, 29, 7 (May 2020).

4. Abdiraxmonov, A.A., Rashidov, R.I. (2023). Ways of effective implementation of monetary policy in our country. Laboratorium WIEDZY Artur Borcuch GOSPODARKA I INNOWACJE

5. Abdiraxmonov, A.A., Rashidov, R.I. (2023). Benefits of digital banking for customers and banks. Laboratorium WIEDZY Artur Borcuch GOSPODARKA I INNOWACJE

6. Abdiraxmonov, A.A., (2024). MATHEMATICAL STATISTICS AND MODELS IN DIGITAL BANKING AND FINANCE. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences (E) ISSN: 2181-1784 4(6), June, 2024 Research BIB / Index Copernicus www.oriens.uz.

7. Jakhongir, O. (2022). FINANCIAL POLICY. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(10), 592-597.